

<https://doi.org/10.38129/Ann.Yur.Ist.2020.4.3.96>

УДК 340.123: 340.134: 340.130.4(81-119)

КОНЦЕПЦІЯ НЕОБХІДНИХ ЖИТТЄВИХ ЗАСОБІВ КАРЛА МАРКСА ЯК ОСНОВА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

ІВАН ГАВРИЛЮК (Київ, Україна)

Перш за все, хотілося б зауважити та підкреслити, що для початку нашої експериментальної філософської рефлексії треба (як того бажає логічний та розумний погляд на поставлену проблематику) прояснити читачу не тільки структуру й функції подальшого екскурсу, але й характерні особливості марксизму– його засадничу композицію. Адже, і про це не треба забувати або ж нерозважливо нехтувати, вчення Карла Генріха Маркса (1818-1883) є **політико-правовою філософією**¹. Відтак, без пояснення, що ж *ми* розуміємо під словами «філософія» та «філософування»², наш експеримент однозначно не вдасться.

Спробуємо вибудовувати наш виклад *по-філософськи*, себто досконало, використовуючи епістемологічні напрацювання, як інструкцію, дістаючись, крок за кроком до істини, немов би «етапами сходження Платона» до пізнання прекрасного самого по собі³. І якщо ми вже зачепили одного з найвідоміших «мислителів та любителів істини античної доби», то, з нашої точки зору, висвітлення *питання філософії* у медико-фармацевтичній галузі⁴ є наріжним світоглядним каменем⁵.

«Що ж таке філософія?», – цікавляться у нас лікарі та фармацевти, і перше, що спаде нам на думку, як відповідь – філософія це фундамент будь-якого мислення, ціннісний «базис». В такому разі, копнемо трішки глибше і скажемо, керуючись отриманими знаннями: *«Філософія – це мисленневий, духовний та інтелектуальний процес, впродовж якого ми із існуючого і відомого нам знання*

¹ Всі курсивні та напівжирні підкреслення в тексті надані автором.

² Не секрет, що кожен автор розуміє під цими поняттями власні суб'єктивні судження та рефлексії з приводу «любові до мудрості».

³ Чанышев А. Н. *Философия древнего мира*. М.: Высшая школа, 1999. 704 с.

⁴ Верхратський С. А., Заблудовський П. Ю. *Історія медицини*. К.: Вища школа, 1991. 431 с.

⁵ Без філософської освіти не може бути грамотних лікарів та фармацевтів.

– *отримуємо нове знання*». Однак, не треба забувати таких очевидних речей, як те, що перед цим «духовно-мисленнєвим» процесом, перед появою цього інколи складного, а інколи досить простого *стазису*, вслід за яким іде просвітлення, – ми, як суб'єкти міркування, – повинні усвідомити, що нам відомо далеко не все. Перший крок до пізнання невідомого – постановка питання. Задаючи питання, ми хочемо отримати нове знання – таке знання, що дасть відповідь на це питання. Відповідно, кожен лікар і фармацевт, як люди комунікативних професій, здатні переконатись емпірично: філософія – це антитеза «запитання» та «відповіді»⁶.

Тож, спробуємо поставити запитання, без якого не обійдеться сутнісне обговорення будь-якої із численних медичних реформ сучасного світу – чому марксистське вчення дозволяє найкраще дефініціювати онтологічні засади індустрії (виробництва)?

У класичній варіації, марксизм детермінується (визначається) як учення про політико-економічні засади суспільного розвитку, що проходить через конкретні історичні етапи. Цих етапів рівно п'ять, а саме: первісно-общинний, рабовласницький, феодальний, капіталістичний, комуністичний. Тут буде доречно зауважити, що для Маркса капіталізм є однією з найголовніших передумов переходу суспільства до комунізму. Адже, як каже мислитель, він є необхідним пунктом прогресу, завдяки якому накопичиться достатньо соціально-економічного «капіталу» для переходу до комуністичного суспільства, *шляхом революції*.⁷

Серед найважливіших «компонентів» марксизму, які, так чи інакше, передають внутрішню сутність цього філософсько-політичного вчення, можна виділити наступні:

1. **Хронологічний компонент** – кристалізований у теорії «економічних формацій».
2. **Послідовнісний компонент** - кристалізований у перспективах діалектичного матеріалізму, сприйнятий як рух матерії в природі.
3. **Структурно-етапний компонент** - кристалізований у просторово-темпоральних умовах онтосу, експлікуючись історичним матеріалізмом, одвічною «боротьбою протилежностей – змістом людської природи».

Втім, і уважний читач це досить швидко зрозуміє, навіть коли ми дали більш-менш чітке визначення марксизму та виділили три найголовніші його

⁶ Чанышев А. Н. Там само.

⁷ Маркс К., Енгельс Ф. *Принципы коммунизма. Манифест коммунистической партии*. М.: Аст, 2020. 160 с.

складові, нам все ще бракує певної теоретичної основи для експерименту з «фармацевтичною індустрією»? Саме тому, ми пропонуємо відновити наш «інтерактив» із читачами та задати найголовніше питання, стосоване до будь-якого філософсько-політичного вчення: «На якому фундаменті мислитель розмістив будівлю хронологізму, послідовності та структурної етапності?».

Перше, що спадає на думку – словосполучення **«економічний детермінізм»**, яке досить влучно можна дефініціювати в якості теорії, згідно з якою економічна основа, фундамент суспільства детермінує (визначає) всі інші сторони його життя (політику, світогляд, релігійні вподобання тощо).

Ось, для прикладу, цитата: «Розвиток усіх націй пов'язаний з тим, як вони виробляють щось». Або ж, і тут ми знов наведемо цитату самого мислителя: «Існування класів узгоджується... із певними історичними фазами **розвитку виробництва**», тобто економіки. Метаморфоза ж промисловості, в історичній парадигмі, породжує класи, які протягом усього людського буття (за Марксом) не зовсім відрізняються за суттю (цілком економічним прагненням вигоди та користі).

Останньою ілюстрацією доречності погляду Маркса слугує теза, що саме визначений категоріями **«вигоди»** й **«користі»** класовий антагонізм (протиставлення класів один одному), завжди рухається поруч із промисловим прогресом (технологічним і, водночас, ціннісним). Іншими словами, **тип господарювання (економіка) у цій ситуації визначає превалюючу ідеологію спільноти.**

Внутрішня суперечливість капіталізму проявляється протистоянням між буржуазією та пролетаріатом (робітниками). З огляду на різні підходи до тлумачення класової боротьби, буржуазію подекуди навіть ототожнюють із «середнім класом». У марксовому баченні, буржуазія репрезентує підприємницьку складову суспільства, притаманну суто капіталістичній формації.

Спочатку сформулюємо *коректне* визначення пролетаріату. Ф. Енгельс писав: «Пролетаріатом називається той суспільний клас, який видобуває **засоби до життя** виключно шляхом продажу своєї праці, а не живе за рахунок прибутку з якого-небудь капіталу». Існування пролетаріату, таким чином, залежить від попиту на працю, адже самі пролетарії є *«незаможними та попередньо-заможними»*⁸.

Буржуазія – превалюючо-панівний клас капіталістичного суспільства, що є власником засобів виробництва й існує за рахунок експлуатації

⁸ Тобто – «протозаможними».

найманої праці. «Під буржуазією розуміється клас сучасних капіталістів, власників засобів суспільного виробництва, які застосовують найману працю». Джерело прибутків буржуазії – привласнення додаткової вартості продукції, створюваної найманою працею робітників.

Отже, *робоча сила* людства є **«здатністю фізичних і духовних здібностей, якими володіє організм»**. Тут же треба підкреслити, що саме поняття *«робочої сили»* з'являється у вигляді товару на ринку лише «тоді, коли вона виноситися на ринок або продається її власником. Щоб продавати її, як товар, він (власник) повинен мати можливість розпоряджатися нею, він повинен бути вільним власником своєї здатності до праці. Він і власник грошей зустрічаються на ринку і вступають у відносини, як рівноправні товаровласники. Для збереження цього відношення треба, щоб власник робочої сили продав її лише на певну кількість часу, тому що, якби він продав її цілком, раз і назавжди – то він би продав разом з тим самого себе, перетворився б із вільної людини у раба. З товаровласника у товар». Ще одна доречна цитата: «Сама робоча сила, як і усілякий інший товар – визначається робочим часом. Таким чином, робочий час, необхідний для виробництва робочої сили, зводиться до робочого часу, необхідного для виробництва **життєвих засобів**, або ж вартість робочої сили є вартістю життєвих засобів, **необхідних для підтримання життя їхнього власника»**.

Життєві ж засоби, або, як ми їх тлумачимо, *необхідні життєві засоби* – це набір (сукупність) товарів, яких потребує робітник задля відновлення використаних у трудовому процесі фізичних та інтелектуальних «коштів» (здібностей, сил, тієї ж самої робочої сили), а також для підтримки життєздатності власної сім'ї. Безумовними *необхідними життєвими засобами* виступають вода, харчі, одяг, наявність «даху над головою».

Таким чином, ми підійшли до центрального предмета нашого експерименту. Осмисливши засадничі стовпи економічного детермінізму Маркса, звернемось до медико-фармацевтичної галузі. Ніхто ж не зможе нам заперечити в тому, що ліки, як продукція фармацевтичної індустрії доби капіталізму⁹, виступають *необхідними життєвими засобами*.

Передусім, оскільки про філософію та економічний детермінізм ми уже висловились, розберемося з поняттєво-категоріальним апаратом фармацевтики.

⁹ Ліки та послуги лікарів цінувались, цінуються та цінуватимуться протягом історії усіх без винятків соціально-економічних формацій. Капіталізм – лише осучаснена форма функціонування безпосередньої фарміндустрії.

Що це слово означає загалом, як термін¹⁰? Крім того, з огляду на теоретико-методологічні рекомендації К. Маркса, звернімо увагу і на «фармацію» – діалектично-протилежний «фармацевтиці» термін. Дуже цікаво, що К. Маркс і Ф. Енгельс справді неодноразово апелювали до прикладів фармацевтичної індустрії, котра в ХІХ ст. дійсно проходила етапи бурхливого становлення.

«Фармацію» і «фармацевтику» можна і потрібно розглядати, як різні історичні етапи, бо це два різних підходи до виготовлення лікарських засобів¹¹. Традиційний, століттями застосовуваний фармацією метод полягає в **малопродуктивній ручній праці**, праці в тиші «фармації» (аптеки) задля приготування та відпуску обмеженої кількості доз ліків, спрямованих для споживання невеликим колом хворих. Отримані таким способом ліки відрізнялися недостатньою стандартизацією, нерідко викликали небажані побічні ефекти у пацієнтів¹².

Недосконалість неефективного методу «фармації» стала очевидна на початку ХІХ століття, коли в США вперше почалося масове стандартизоване, високопродуктивне і економічно вигідне промислове виробництво лікарських засобів. «Фармацевтика», як сфера ліцензування і стандартизації, творилась на істотно більш масштабних підприємствах новонародженої фармацевтичної галузі. *«Фармацевтика» стала новим технологічним етапом розвитку фармації, більш сучасним методом виробництва ліків і лікарських речовин.*

Також різницю між термінами «фармація» та «фармацевтика» досить змістовно підкреслено в **Оксфордському словнику англійської мови**: «*фармація*» (*pharmacy*) визначається як місце для приготування та продажу ліків¹³, а також безпосередня трудова діяльність з приготування ліків. «*Фармацевтика*» (*pharmaceutics*) – означає діяльність, пов'язану з

¹⁰ Наявні дефініції вітчизняних словників та енциклопедій нас не сильно влаштовують, бо передають лише експліковану, зовнішню сутність фармацевтичної сфери. Натомість, ми вважаємо перспективним вивчення епістемології фармацевтики. Для цього і досліджуємо відповідну індустрію з теоретико-методологічних позицій економічного детермінізму К. Маркса.

¹¹ Семенченко В. Ф. *История фармации*. М.: Альфа-М, 2010. 592 с.

¹² Пацієнти, в цій парадигмі, виступають також і економічними реципієнтами фармацевтичної індустрії. Не забуваймо про діалектичність марксового сприйняття капіталізму.

¹³ Режим електронного доступу:

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/definition/english/pharmacy#:~:text=pharmacy-,noun,that%20sells%20medicines%20and%20drugs>

виробництвом лікарських засобів і лікарських речовин на промислових підприємствах¹⁴.

Отож, фармацевтика – поняття економічне, індустріальне та більш епістемологічно виправдане в сучасних умовах Четвертої промислової революції¹⁵.

Якщо ж занурюватись ще глибше у дихотомію осмислених понять та розглядати їх з точки зору безпосереднього розвитку «філософських уявлень» про медицину, то першочерговим значенням володіє наступна теза – **сучасна фармація просто немислима без фундаментальних передумов, універсальних моделей, які формують наукові уявлення про природу, суспільство, людину тощо**, адже парадигми історичних типів філософії знайшли цілковите відображення в натуралістичному (зокрема, натурфілософському) розвитку фармацевтичного пізнання.

Так, деміфологізація світу в давньогрецькій філософії вабила полісні спільноти відмовою від культових і магічних прийомів лікування¹⁶. В системі натурфілософського пізнання народилась ідея про елементи і субстрати, розпочався пошук матеріальних чинників хвороб, в результаті чого в медицину впровадився **діагностичний метод**, сприяючи становленню нерозривності медико-фармацевтичної сфери суспільних відносин. В результаті прагнення до антропоцентризму, за доби Ренесансу народились «нові старі» ідеї матеріалістичного повороту в натурфілософії і фармацевтичній практиці Парацельса¹⁷. Це призвело до загального піднесення фармації, творення перших фабрично-орієнтованих аптечних підприємств, відкриття науково-практичних мереж «фармації».

Відтак, сучасна капіталістична фармацевтика – це насамперед **промислове виробництво ліків**, котре, вочевидь, теж так чи інакше потребує *найману робочу силу*. Оскільки фармацевтика репрезентує промислову індустрію, то впродовж своєї праці, відповідні пролетарі (робітники) **так само споживають різноманітні необхідні життєві засоби**.

¹⁴ Режим електронного доступу:

https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/pharmaceutical_2#:~:text=%2F%CB%8Cf%29%91%CB%90m%29%99%CB%88sju%CB%90t%29%AAkl%2F,the%20development%20of%20new%20pharmaceuticals

¹⁵ Четверту промислову революцію XXI ст. вважаємо доцільним тлумачити в якості четвертого періоду еволюції капіталістичної формації.

¹⁶ Кузьмин М. К. *История медицины: очерки*. М: Медицина, 1978. 198 с.

¹⁷ Гартман Ф. Н. *Жизнь Парацельса*. М, 1989. 140 с.

Розвиваючи думку про виготовлені *найманою робочою силою* медикаменти, слід першопочатково визнати та прийняти як належне те, що зараз, станом на двадцять перше століття, люди просто не виживуть без елементарної (у повсякденному уявленні), буденної, базової, а дехто, можливо, навіть скаже – вже *природної* медичної допомоги ліків.

Справді, якщо задуматися над життям, як воно постає перед нами у XXI ст., зі стовідсотковою ймовірністю, немов за допомоги якоїсь невидимої сили, ми апріорі та апостеріорі дійдемо до висновку: зараз, в момент апогею людського самоусвідомлення, самовдосконалення, саморозвитку та самостановлення, кульмінацією економічних та соціально-культурних відносин виступає ***надприродна залежність популяції від ліків.***

Ми (іноді навіть цього не розуміючи) справді стали повністю залежати від медикаментів та, за будь-якої нагоди чи приводу, звертаємося до них, як до *єдиної* надії здолати головний біль, невроз, безсоння, або ж щось більш нехороше. **Необхідність в ліках прямо тут і прямо сьогодні є об'єктивною реальністю.** Простіше кажучи, звичайні, на перший погляд, пігулки, інколи різнобарвні, а інколи кольору крейди, перетворилися для нас, згідно марксової філософії, не просто в *необхідні життєві засоби*, а в опору безпечного, комфортного та щасливого життя.

Що ж привело до такого результату? Що обумовило таку надмірну *економічну* схильність людей до купівлі ліків¹⁸? Найголовніше – чи є в цій залежності явний суб'єкт, котрого ми без усіляких сумнівів назвали би винним¹⁹?

Причину надмірної схильності, а інколи навіть і причину надмірного споживання ліків, ми вже зачепили вище, коли торкалися теми життєвої необхідності. **Перманентний натурфілософський пошук панацеї – ось, на наш погляд, правильна відповідь на поставлене питання.** Люди вбачають в медикаментах *божественне рішення*²⁰ усіх їхніх потенційних або насущних проблем: банальне полегшення життя, відчуття захищеності від незрозумілого простому індивіду впливу «головної болі» та інших турбот, що лише заважають

¹⁸ З природною схильністю, нам здається, усе зрозуміло.

¹⁹ Пошук винних – необхідна категорія для кожної політичної філософії. Марксизм тут не виключення. Однак, протиставлення «своє/чуже» ми здатні знайти і в будь-якій консервативній чи національно-орієнтованій світоглядній системі.

²⁰ Незважаючи на раціоналізм медико-фармацевтичної галузі, більшість людей не здатна осмислити сутність і спосіб дії лікарських препаратів, що робить останні в їхній свідомості ірраціональним, надприродним інструментом комфортизації буття.

у повсякденному бутті²¹. Зовсім не парадоксально, що затнувши собі очі тільки позитивними якостями медикаментів, неначе сірим полотном, люди можуть дуже швидко забути й про іншу сторону цієї монети, а саме про пряму залежність, звикання. Інтенсивне та неконтрольоване використання індивідом лікарських препаратів, згідно марксового уявлення про накопичення, завжди призводить до перманентного нарощення дози препарату. Йдеться на стільки про появу медикаментозної залежності чи токсикоманії (вони теж часто присутні в цьому контексті), скільки про негативний вплив на системи організму.

У розглянутому аспекті, концепція Карла Маркса щодо необхідних життєвих засобів, яка спочатку була спрямована і розроблена суто на основі буденних ресурсів життя *робочого класу* і розвивалась тільки на її фундаменті, сьогодні набуває в десятки, а то і в сотні разів більшого масштабу. Вона виходить із побудованих мислителем класових рамок та йде далі, глобалізуючись й перетворюючись у проблематику усього людства, а не тільки «цивілізованих капіталістичних країн».

Отож, повертаючись до питання про вину за медикаментозну комфортабельність глобального капіталізму, можемо врешті визначити таким винуватцем *саму людину*.

З одної сторони ми не можемо просто брати і звинувачувати у *цьому прагненні комфорту* людину повністю (з моменту народження), адже її дії детермінуються інстинктами, котрі вимагають на підсвідомому рівні боротись за виживання, хотіти вберегти своє тіло від різноманітних ушкоджень, хвороб й, усілякими засобами (неважливо якими), подовжити проміжок нашого власного життя.

З іншого ж боку, безкінечні модифікації ліків на шляху до синтезу «всесильного знеболюючого», підвищення їхньої дієвості, ефективності, перманентно породжують нові «недуги», оскільки хвороби, як представники органічного світу, так само модифікуються й пристосовуються. Це означає, що описана нами проблематика перетворюється в замкнене коло, звідки не існує раціонального, розумного виходу.

І в цій *капіталістичній безвиході фармацевтики* знову дуже чітко прослідковується концепція життєво необхідних засобів Карла Маркса, адже ми «потребуємо» *ці ліки*, бачимо в них життєву потребу, в зв'язку з чим продукуємо попит на них, забезпечуючи гігантську фармацевтичну індустрію колосальним капіталом.

²¹ Лисицын Ю. П. *История медицины*. М.: ГЭОТАР-МЕД, 2004. 400 с.

Ivan Gavryliuk (Kyiv, Ukraine).

Karl Marx's Concept of Essential Livelihoods as a Basis for the Pharmaceutical Industry

The article offered to the readers' attention is a philosophical and political experiment aimed at applying the norms of the classical teachings of Karl Marx to the analysis of a specific economic sector - the pharmaceutical industry. The main focus is on the "concept of essential livelihoods", which helps the author navigate medico-pharmaceutical values. It is the axiological (value) approach that represents the methodological foundation of this philosophical reflection.

Key words: Pharmacy, Medicines, Marxism, Basis, Superstructure, Concept of Essential Livelihoods, Pharmaceutical Industry.

Иван Гаврилюк (Киев, Украина).

Концепция необходимых жизненных средств Карла Маркса как базис для фармацевтической промышленности

Предлагаемая вниманию читателей статья является философско-политическим экспериментом, направленным на применение норм классического учения Карла Маркса к анализу конкретной экономической отрасли – фармацевтической индустрии. Основное внимание сосредоточено вокруг «концепции необходимых жизненных средств», которая помогает автору ориентироваться в системе медико-фармацевтических ценностей. Именно аксиологический (ценностный) подход представляет методологический фундамент данного философского размышления.

Ключевые слова: фармация, лекарства, марксизм, базис, надстройка, концепция необходимых жизненных средств, фармацевтическая промышленность.

Іван Гаврилюк (Київ, Україна).

Концепція необхідних життєвих засобів Карла Маркса як основа фармацевтичної промисловості

Пропонована увазі читачів стаття є філософсько-політичним експериментом, спрямованим на застосування норм класичного вчення Карла Маркса до аналізу конкретної економічної галузі – фармацевтичної індустрії. Основна увага зосереджена навколо «концепції необхідних життєвих засобів», яка допомагає автору орієнтуватися в системі медико-фармацевтичних цінностей. Саме аксіологічний (ціннісний) підхід репрезентує методологічний фундамент даного філософського роздуму.

Ключові слова: фармація, ліки, марксизм, базис, надбудова, концепція необхідних життєвих засобів, фармацевтична промисловість.

* **Гаврилюк Іван Петрович** – бакалавр політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, оглядач наукового журналу «Аннали юридичної історії».

E-mail: ivangavruluk@ukr.net